

HISTORIJSKA SVIJEŠT O BOSNI I BOŠNJACIMA – POVODOM POPISA STANOVIŠTVA U BIH, 2013.

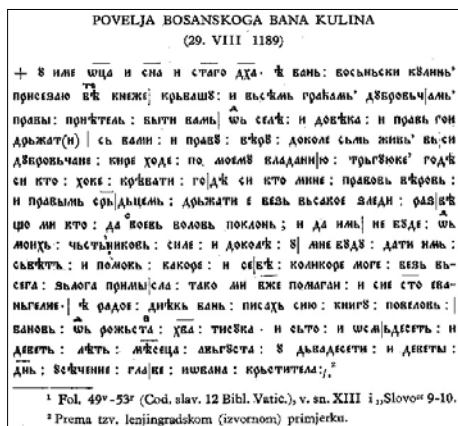
Prof. dr. Omer Ibrahimagić



1. BOŠNJANI, BOŠNJACI, BOSANCI

U posljednjih 20 godina posvetio sam se skoro isključivo istraživanju prošlosti naroda BiH i to u kontekstu međunarodnog prava s jedne strane i sociološkog, odnosno političkog i politološkog tumačenja pojma naroda i nacije, s druge strane.¹ S tim u vezi, učvrstio sam svoja saznanja da je BiH od početka, još od vremena njenog

1 Povodom prvog poslijeratnog popisa stanovništva u BiH, koji je najavljen za april 2013. godine, te nekih nejasnoća, dilema i kolebanja u dijelu bošnjačkog stanovništva tokom i nakon probnog popisa, naš uvaženi saradnik, prof. dr. Omer Ibrahimagić, odazvao se pozivu Redakcije i poslao nam ovaj prilog, u kojem se detaljnije bavi tom problematikom, dajući poseban akcenat na historijsku genezu imena Bošnjak i nacionalnog opredjeljenja bosanskih muslimana. Kako se odgovori na mnoga pitanja Bosne i Bošnjaštva nalaze u nedavno objavljenoj knjizi našeg profesora pod naslovom “Bosanski identitet i suverenitet”, a povodom pedesete godišnjice njegovog plodnog naučnog rada i stvaralaštva, odlučili smo da tom izvanredno značajnom naučnom djelu u ovom broju našeg časopisa posvetimo nešto veću pažnju, objavljujući opširnije prikaze te, kako je jedan od promotora nedavno rekao “mega knjige” (rubrika “Riječ”). Istim povodom, u ovom broju, objavljujemo i rodoslov familije Ibrahimagić iz Smoluće (zaseok Agići), koji je sastavio sam profesor Ibrahimagić, kao vrijedan prilog historiografiji svog rodnog kraja, od kojeg se nikada nije potpuno odvajao (rubrika “Zavičaj”). Na ovaj način, u našem časopisu skromno obilježavamo i ujedno čestitamo profesoru Ibrahimagiću pedesetu godišnjicu njegovog naučnog i stvaralačkog rada, te zahvaljujemo na dosadašnjoj izvršnoj podršci i saradnji. (Redakcija)



■ POVELJA KULINA BANA

prvog pomena, u poznatom djelu Konstantina Porfirogeneta “De administrando imperio”, iz sredine 10. stoljeća, a i ranije – bila multikonfesionalna politička zajednica, u prvo vrijeme sa tri konfesije: crkva bosanska (ili pripadnici crkve bosanske), pravoslavna je bila periferno, prema istoku Bosne i katolička – uz prisustvo, prvo Dominikanaca, a kasnije Franjevaca – u srednjoj i zapadnoj Bosni. Neovisno od toga kojoj su vjeri pripadali, stanovnici Bosne su se još od tih davnih, ako mogu, reći političkih prapočetaka, zvali zajedničkim imenom – Bošnjani.

Postepenim prelaskom stanovništva sve tri religije na islam, nakon pada Bosne pod upravu moćne osmanske imperije, 1463. godine, mijenja se i konfesionalni sastav stanovništva. Sa dolaskom Osmanlija, Crkva bosanska gotovo potpuno nestaje, a broj pravoslavaca i katolika znatno se smanjuje. I za vrijeme dugotrajne osmanske vladavine, dakle, u BiH opet vidimo tri konfesije: islamsku (sada umjesto crkve bosanske), katoličku i pravoslavnu.

Nakon osvajanja Bosne, Osmanlije su, iz leksičkih razloga, Bošnjane počeli zvati Bošnjacima, bez obzira kojoj su konfesiji

pripadali. O tome imamo tragove u mnogim izvorima, ne samo osmanskim, već i u knjigama i ispravama katoličke i pravoslavne crkve (osmanski popisi, franjevački ljetopisi i knjige, službena i diplomatska korespondencija itd.).

U prvom broju poznatog časopisa “Ljetopis matice srpske” iz 1825. godine, u uredničkom komentaru pod naslovom “Slovenoserbsko koljeno”, autor piše o porijeklu naroda u ovom dijelu Balkana i spominje narode koji žive na tom prostoru: Bugare, Crnogorce, Bošnjake, Dalmatince itd. O Bošnjacima je napisano – da žive između Drine, Vrbasa, Save, Dalmacije i Huma, uz napomenu da taj narod ispovijeda ili islam, ili su katolici, ili su pravoslavni.

Učesnici Pokreta za autonomiju, koji je predvodio Husein-kapetan Gradašević od 1830. do 1832. godine (u kojem je sudjelovao i ne mali broj nemuslimana), nisu se osjećali kao etnički Turci, već su se prepoznavali i osjećali kao Bošnjaci.

Ilija Garašanin u svom poznatom “Načertaniju” piše da u Bosni žive Bošnjaci, kao narod istočnog “vjeroispovijedania”, zatim Bošnjaci, kako kaže, Muhamedanci i Bošnjaci katolici, koji sebe nazivaju franjevcima.

Dakle, u prvoj polovini 19. stoljeća, i u srpskoj publicisti, u časopisima i knjigama, a kako vidimo, i u programskom tekstu Ilije Garašanina, jednog od rodonačelnika velikosrpskog projekta govori se o Bošnjacima u BiH kao jednom narodu, neovisno od njihove vjere. I za vrijeme austro-ugarske uprave (1878. – 1918.), pripadnike sve tri navedene konfesije u BiH službeno su zvali Bošnjacima. Između ostalog, sve četiri regimente austrougarske vojske, koje su se popunjavale regrutima sve tri reli-



■ SARAJEVSKA VIJEĆNICA

gije sa prostora BiH (Sarajevska, Tuzlanska, Mostarska i Banjalučka), službeno su se nazivale bošnjačke regimente.

Tek kasnije, u drugačijim historijskim okolnostima, stanovništvo Bosne počelo se nazivati Bosancima. Neovisno, dakle, kojoj su konfesiji pripadali, stanovnici Bosne su se kroz historiju zvali Bošnjanima, Bošnjacima i Bosancima – do danas. Bosancima se označavaju svi stanovnici, odnosno građani Bosne, koji po Ustavu BiH čine etnički Bošnjaci, etnički Srbi, etnički Hrvati i ostali, a to su pripadnici nacionalnih manjina i oni koji se ne žele nacionalno opredijeliti.

2. ZEMLJA BOSNA

Svoj teritorijalni, administrativno-politički i državno-pravni kontinuitet Bosna je zadržala od vremena bosanskih banova i bosanskih kraljeva do Dejtona. Od 10. do 15. stoljeća bila je banovina i kraljevina u rangu ostalih srednjovjekovnih država Evrope. Nakon pada pod osmansku upravu, 1463. godine, podijeljena je na sandžake, a od 1580. administrativno-teritorijalno je zaokružena kao provincija Bosna pod nazivom Pašaluk Bosna, Beglerbegluk ili Ejalet. Uredbom za BiH iz 1864., Bosanski pašaluk je preimenovan u Bosanski vilajet, podijeljen na 7 sandžaka:

Bihaćki, Banjalučki, Hercegovački sa sjedištem u Mostaru, Travnički, Sarajevski, Zvornički sa sjedištem u Tuzli i Novopazarški sandžak sa sjedištem u Sjenici, koji će, voljom osmanskih vlasti, 1877. godine biti priključen Kosovskom ejaletu, sa sjedištem u Prištini.

Austro-Ugarska je, po izvršenoj okupaciji BiH, zadržala administrativno-upravnu organizaciju iz osmanskog perioda, preimenovavši samo sandžake u okruge, a mudirluke i kaze u kotare.

I nakon ujedinjenja, 1918. godine u Kraljevinu SHS, sve do donošenja Vidovdanskih ustava, 1921. godine, postojala je i funkcionisala zemaljska vlada BiH sa svim ranijim prerogativima, a Zemaljska uprava za BiH bila je u funkciji sve do 1924. godine.

Kada su doneseni zakoni o oblastima, spomenutih 6 okruga koje je Austro-Ugarska naslijedila kao sandžake, preimenovano je u oblasti. Po članu 135. Vidovdanskih ustava, u administrativnom smislu, zadržana je teritorijalna cjelovitost, odnosno historijski prostor BiH, koji se našao u sastavu nove države.. Između ostalog, garantovana je teritorijalna cjelovitost BiH u sastavu nove države, u koju je BiH ušla sa dva izlaza na more – kod Sutorine i Neuma.

Uvođenjem diktature Kralja Aleksandra, 1929. godine, ukinut je Vidovdanski ustav iz 1921., Kraljevina je podijeljena na 9 banovina i dobila ime Jugoslavija. Kroz tu podjelu režim diktature je, između ostalog, BiH podijelio na 4 banovine: Vrbasku (skoro u cijelosti zahvatala bosansku teritoriju, izuzev jednog sreza–Dvor na Uni, koji je bio u Hrvatskoj, zatim Drinsku banovinu sa sjedištem u Sarajevu, koja je “išla” prema zapadnoj Srbiji sve dotle dok



■ PODJELA KRALJEVINE SHS NA 33 OBLASTI

nije izgubila apsolutnu većinu bošnjačkog, odnosno muslimanskog stanovništva, da bi vlastodršci u Beogradu imali razloga da postave Srbina za bana te banovine. Imajući u vidu da je Bosanska krajina bila sa većim procentom srpskog stanovništva, ona je već imala bana Srbina. Jugoistočni dio Bosne, uključujući i srez Trebinje, pripao je Zetskoj banovini, sa sjedištem u Cetinju, a jugozapadni Primorskoj banovini, sa sjedištem u Splitu. Tako je Bosna prvi put u svojoj historiji bila teritorijalno podijeljena i rasparčana. Nagodbom Cvetkovića i Mačeka, 26. 08. 1939. godine, stvorena je Banovina Hrvatska, kojoj je pripojeno 13 srezova BiH, u kojima je bilo više Hrvata nego Srba. Muslimani se u tim aranžmanima nisu računali.

Nakon proglašenja Banovine Hrvatske, sav ostali prostor Kraljevine (izuzev Slovenije) trebalo je da pripadne srpskoj banovini, odnosno teritorijalnoj jedinici "Srpske zemlje", sa sjedištem u Skoplju, koja je bila projektovana 1940. godine, ali nije realizovana kao što nije ustavno-pravno realizovana ni Hrvatska banovina. Zbog približavanja rata i ratne katastrofe Kraljevine Jugoslavije, navedene nagodbe i sporazumi, po kojima se mijenjalo unutrašnje

ustrojstvo zemlje, nikada nisu legitimirane i potvrđene u Narodnoj skupštini Kraljevine Jugoslavije.

Odlukama Prvog zasjedanja ZAVO-BiH-a (25. novembra 1943. u Mrkonjić Gradu) i Drugog zasjedanja AVNOJ-a (Jajce), 29. novembra 1943. godine, BiH je nakon 480 godina obnovila svoju državnost i voljom svojih predstavnika ušla u sastav Demokratske Federativne Jugoslavije kao zasebna federalna jedinica, u kojoj žive Muslimani, Srbi i Hrvati, to jest-Bosanci i Hercegovci kao građani i stanovnici federalne jedinice BiH.

3. NACIONALIZIRANJE BOŠNJAKA

Koncem 18. i početkom 19. stoljeća, pod uticajem Francuske buržoaske revolucije, 1789. godine, u Evropi se, umjesto nekadašnjih imperija, formiraju nacionalne države. Otvara se proces zaokruživanja određenih teritorija kao nacionalnih država najznačajnijeg naroda na tim prostorima, koji se omeđuju kao zasebne države. Ne treba zaboraviti, na primjer, da su tokom cijelog 19. stoljeća i sami Nijemci lutali, pokušavajući objediniti više trgovačkih gradova-državica u jednu njemačku konfederaciju, sve do 1871. godine, kada je Bizmark izvršio njihovo ujedinjenje i stvorio prvi Njemački Rajh. Italija se, takođe, tek u drugoj polovini 19. stoljeća, negdje 60-ih godina, ujedinila u zasebnu nacionalnu državu. Za vrijeme rata između Francuske i Pruske, prije nego što je došlo do ujedinjenja Njemačke države, nije uspio pokušaj da se Austriji nametne jedan koncept njemačkog jedinstva, pa je stara imperija, iako oslabljena, naročito ujedinjenjem Italije, nastavila "da živi" kao zasebna država, koja će, nakon revolucionarnih

dogadaja, 1848. godine, stvoriti državnu zajednicu sa Ugarskom, u čijem se sastavu nalazila i Hrvatska kao zasebna državna teritorija.

Nacionaliziranje teritorija i stvaranje modernih država u Evropi imalo je velikog uticaja i na zaokruživanje teritorija i stvaranje nacija na prostorima zapadnog Balkana. Ni BiH neće ostati izvan tih procesa. Da navedemo primjer Prvog srpskog ustanka, 1804. godine, koji se u srpskoj historiografiji opisuje kao nacionalni ustanak s ciljem uspostavljanja srpske države na Balknu. Nakon Prvog, 1804. i Drugog srpskog ustanka, 1915. godine, sultan daje autonomiju srpskoj kneževini, koja će biti proklamovana 1829. godine. Nakon toga, uslijedit će postepeno osamostaljivanje Srbije od Osmanskog carstva. Kao samostalna država, Srbija je zajedno sa Crnom Gorom, konačno priznata na Berlinskom kongresu, 1878. godine.

Da nije došlo do gušenja autonomnog pokreta Husein-kapetana Gradaševića, 1832., koji je za Bosnu tražio autonomiju kakvu je dobila Srbija, putem osamostaljivanja krenula bi, vjerovatno i Bosna. Neki stepen autonomije za Bosnu bio je predviđen i poznatim San Stefanskim mirovnim ugovorom, koji je sklopljen u martu 1878. godine, nakon bosansko-hercegovačkog ustanka i okončanja rusko-turskog rata, ali je to poništeno na Berlinskom kongresu iste godine.

Izbijanjem bosansko-hercegovačkog ustanka, 1875.–1878. godine, ponovo se zaoštrava istočno pitanje, Rusija izlazi kao pobjednica u ratu sa Turskom, otvara se još jedna balkanska kriza, koja se završava San Stefanskim mirom (velika Bugarska, autonomna Bosna) i njegovom revizijom na

Berlinskom kongresu, koji je sazvan pod pritiskom Austrije, Njemačke, Francuske i Engleske i iz suglasnost Rusije, u junu-julu 1878. godine. Članom 25. Berlinskog ugovora, učesnici Kongresa Bosnu i Hercegovinu, kao dvije osmanske provincije, predaju na upravu Austro-Ugarskoj, s tim što osmanski sultani zadržavaju formalni suverenitet nad Bosnom sve do 1908. godine, kada je Austro-Ugarska izvršila aneksiju BiH, koja će izazvati takozvanu aneksijsku krizu na Balkanu i Evropi.

Budući da je od ranije kovala planove svog prodora prema istoku, Austro-Ugarska je, posebnim ugovorom sa Rusijom, izvršila podjelu interesnih sfera na Balkanu. Tako je Srbija pripala interesnoj sferi Rusije, a BiH interesnoj sferi Austro-Ugarske. Na osnovu tog ugovora, Austro-Ugarska je “isposlovala” saglasnost velikih zapadnih sila, u prvom redu Engleske i Njemačke da se sazove ta posebna međunarodna konferencija u Berlinu (Berlinski kongres, 1878. godine), na kojoj su velike sile, učesnice, uspjele izvršiti reviziju tog San Stefanskog mirovnog ugovora, a Austro-Ugarska realizovati spomenuti “strateški” ugovor o podjeli interesnih sfera sa Rusijom, dobivši odobrenje da upravlja BiH.

...

U posljednjim godinama osmanske vladavine u BiH, na čelu pokrajinske uprave bio je Topal Osman-paša. U jednoj osmanskoj uredbi, koja se realizovala u praksi od 1865. do 1866. godine, u savjetodavne organe vlasti uvode se predstavnici domaćeg stanovništva, ali ne po nacionalnom već po vjerskom kriteriju, dakle, kao – muslimani i hrišćani. Po vjerskom kriteriju popisivat će se stanovništvo u svim popi-

sima u BiH, od Omer-paše Latasa, 1851. godine i kasnije, od Topal-Osman paše, te u sva tri popisa Austro-Ugarske (1879., 1885., 1910.), pa sve do popisa stanovništva u vrijeme Kraljevine SHS, 1921., odnosno Kraljevine Jugoslavije, 1931. godine. Bosna u tome nije bila nikakav izuzetak. Ni u drugim zemljama i oblastima zapadnog Balkana, Austro-Ugarske i Osmanske imperije, a kasnije ni Kraljevine SHS/Jugoslavije, zbog nekih posebnih interesa velikih sila, popisi stanovništva nisu se obavljali po nacionalnom, već po vjerskom kriteriju.

Kao svojevrsan odgovor na to "prigušivanje", koncem 19. i početkom 20. stoljeća, dakle u vrijeme austrougarske uprave u BiH, pod uticajem Srbije i pravoslavne crkve iz Srbije, kod pravoslavnog stanovništva, počinje se razvijati nacionalna ideja srpstva, a kod katoličkog stanovništva, pod uticajem politike hrvatstva i katoličke crkve–nacionalna ideja hrvatstva.

U tom kontekstu, sjećam se, kako mi je, svojevremeno, prof. Hamdija Ćemerlić (koji mi je bio mentor na doktoratu) pričao da su, koncem 19. i početkom 20. stoljeća, u BiH bila formirana posebna društva, čiji su predstavnici imali zadatak da na maltama (nekada, kontrolnim punktovima na ulazu u gradove) sačekuju seljake, koji su išli na gradske pijace, sa pitanjem: jesu li Srbi ili pravoslavci?. Ako bi se izjasnili da su Srbi, dobijali su po dukat, a ako bi se izjasnili da su pravoslavci, nisu dobijali ništa. Slične akcije po bosanskim čaršijama u to vrijeme organizovali su i aktivisti hrvatskih nacionalnih društava. Bez obzira na osnovanost ove priče, činjenica je da su u to vrijeme poduzimane organizovane mjere iz Srbije i Hrvatske da se Bošnjaci pravoslavci, pre-

vedu u nacionalne Srbe, a Bošnjaci katolici u nacionalne Hrvate. Dok se kod Srba to radilo više konspirativno, u dobroj mjeri uz prisustvo pravoslavne crkve, kod Hrvata se nastupalo puno otvorenije. Tako je, na primjer, od 3. do 5. septembra 1900. godine, u Zagrebu održan veliki Katolički kongres sa oko 2000 učesnika, na kojem je tadašnji katolički biskup u BiH Štadler promovirao ideju "Bosanski katolici = Hrvati".

Radilo se, dakle, o jednoj dugoročnoj velikosrpskoj i velikohrvatskoj politici, a uz pomoć pravoslavne i katoličke crkve, čiji je cilj bio da se bošnjaštvo ugasi kao integralna nacionalna odrednica svih stanovnika BiH.

Na drugoj strani, zbog složenih historijskih okolnosti, Bošnjaci muslimani su ostali potpuno izvan ovih procesa. Prije svega našli su se bez svoje intelektualne elite, potpuno obezglavljeni u čuvenom pohodu Omer-paše Latasa, na Bosnu, 1851. godine, koji je dokrajčio ostatke autonomnog pokreta Husein-kapetana Gradašćevića iz 30-ih godina, pobio ili zauvijek u kazamate otpremio u Istanbul na hiljade Bošnjaka muslimana, koji su, kao pripadnici muslimanske bošnjačke elite, pružili oružani otpor pokušaju, ako se može reći, "turbiziranja" Bosne i Bošnjaka u njoj.

Dolazak i uvođenje austrougarske na ove prostore, nakon Berlinskog kongresa 1878. godine, bio je veliki civilizacijski lom, posebno za Bošnjake islamske vjeroispovijesti, koji su se teško mirili sa činjenicom da, nakon 415 godina islamske civilizacije i kulture, moraju živjeti pod vlašću hrišćanskog vladara i prihvatiti evropsku kulturu i civilizaciju. Te potrebe i lomove među bosanskim muslimanima usljed neprilagođavanja novoj realnosti, najbolje je opisao

književnik Edhem Mulabdić u svom čuvenom romanu "Zeleno busenje".

Kao što je rekao, muslimansko bošnjačko stanovništvo je kroz intervenciju Omer-paše Latasa i tokom bosansko-hercegovačkog ustanka ostalo potpuno obezglavljeno, bez svoje elite i mase uglednih ljudi koji bi umjeli pomoći svom narodu da što bezbolnije prihvati novu "hrišćansku vlast" i krupne kulturne i civilizacijske promjene koje su sa njom dolazile. Stoga nije ni čudo što su bosanski muslimani još dugo nakon okupacije pružali otpor otvaranju državnih škola, koje su smatrali stranim, vlaškim školama, a latiničko pismo doživljavali kao vlaško pismo, nedovoljno poučeni o dobrim i prihvatljivim stranama te civilizacije. Iako su mnogi znali čitati i pisati arapskim pismom, u novim uslovima smatrali su ih nepismenim. Živjeli su u stanju općeg nesnalaženja, iracionalnog otpora, neznanja i zaostalosti.

Uz to su, krajem 19. i početkom 20. stoljeća bili izloženi sve jačim pritiscima srpske i hrvatske inteligencije da se opredjeljuju ili kao nacionalni Srbi ili kao nacionalni Hrvati. "Ulijevali su im u glavu" da je BiH, prije dolaska Osmanlija, bila srpska za jedne, odnosno hrvatska za druge. Radilo se, naravno, o poznatim nacionalističkim floskulama, koje su i danas žive iako nemaju nikakvo uporište ne samo u historiji, već ni u običnom životu. Bosna je uvijek bila zemlja Bosanaca, dakle stanovnika Bosne-Bošnjana, Bošnjaka i danas Bosanaca.

4. "GUŠENJE" BOŠNJAŠTVA

Da bi se odbranili od te svojevrsne "agresije nacionaliziranja", odnosno asimilacije u nacionalne Srbe i nacionalne

Hrvate, bosanski muslimani su imenu Bošnjak, pretpostavljali svoje vjersko određenje – musliman. U tom dugom vremenskom periodu od skoro stotinu godina, bošnjačko ime je bilo potisnuto, ali ne i zaboravljeno. Iako su bili tretirani kao vjerska grupa, oni su se uvijek osjećali (kao nešto zasebno), kao zaseban narod koji je imao, osim svoje vjere i svoju kulturu i svoj jezik – bosanski jezik – ali to im službene politike Austro-Ugarske, a kasnije ni obje Jugoslavije nisu priznavale. Austro-Ugarska je svojom uredbom iz 1907. godine zabranila upotrebu bosanskog jezika na tlu BiH, mada je i sama 1892. godine za školsku upotrebu bila izdala gramatiku bosanskog jezika. Pod pritiskom srpske i hrvatske nacionalne politike, uvela je srpsko-hrvatski jezik, koji se konstituirao na bazi Bečkog dogovora srpskih i hrvatskih književnika i lingvista iz 1855. godine. Iz sadašnje perspektive, može se reći da su Bečkim dogovorom, jednostavno, "ukrali" bosanski i nazvali ga srpsko-hrvatskim jezikom. Razumije se da im nije bio interes da se oživi bošnjačka nacionalnost, niti da u upotrebi tog naroda bude bosanski jezik. U sklopu tih država i njihovih ustavnih sistema Bošnjaci muslimani, odnosno bosanski muslimani, tretirali su se samo kao pripadnici vjerske grupe, koji su u školama morali učiti srpskohrvatski jezik i njihovu, a ne svoju historiju.

Takvo stanje ostalo je sve do 1943. godine, kada je BiH, zahvaljujući, ovdje moram reći, lijevoj inteligenciji, ali i JMO, koja je u svom programu imala autonomiju BiH, ali je nikada nije uspjela materijalizovati kroz ustav, odnosno pravni sistem zemlje, dobila svoju samostalnost kao federalna jedinica nove Jugoslavije.

Sticajem historijskih okolnosti, ali i islamskog poimanja umeta i odnosa vjere i nacije, Islamska zajednica kao autohtona zajednica bosanskih muslimana, nije pridavala značaj niti je postavljala pitanje nacionalnog opredjeljenja svojih vjernika. Mislim da su oni jako odgovorni kao vodeći muslimanski intelektualci što nisu bili uporni u njegovanju te narodne tradicije, odnosno bošnjačke nacionalnosti. Već je objašnjeno zbog čega su bosanski muslimani stavljali vjeru ispred nacionalne pripadnosti koja je, izbljednula u svijesti ranijih generacija, u jednom vrlo teškom periodu za čitav ovaj prostor Balkana. S druge strane, islam je kao religija uvijek preferirao vjeru i umet umjesto nacije. Za islam je potpuno irelevantno kojoj naciji pripadaju muslimani, bitno je da oni pripadaju umetu.

U muslimanskom narodu nije bilo dovoljno kritične mase "tog intelektualnog svijeta i tog elementa" koji bi mogao da pobijedi svijest o prevalidnosti vjere u odnosu na nacionalnu pripadnost. Zato su mnogi jednostavno ustuknuli, opredjeljujući se za nacionalnost, srpsku ili hrvatsku. Kao intelektualci, muslimanski književnici su se nacionalno opredjeljivali prema srpskoj i hrvatskoj strani na osnovu vlastitih procjena i uticaja, ali najviše da bi mogli objavljivati svoje radove u kulturnim i književnim časopisima u Zagrebu, Beogradu ili Novom Sadu. S jedne strane, službena vlast u BiH nije bila naklonjena nacionaliziranju muslimana u Bošnjake, a s druge, nije ni bilo domaćih listova i časopisa u kojima bi ti književnici mogli objavljivati svoje radove. Ako su šta i objavljivali u BiH, onda su to činili u časopisima muslimanske vjerske provenijencije kao muslimani,

kao vjernici, bez afirmiranja nacionalne pripadnosti Bošnjaka.

Poznato je da je Mehmed Kapetanović Ljubušak, koncem 19. i početkom 20. vijeka, izdavao list "Bošnjak", u kojem je promovirao ideju bošnjaštva kao nacionalnog opredjeljenja bosanskih muslimana. Ali neovisno od te "probošnjačke" programske orijentacije lista "Bošnjak", mnogi njegovi saradnici, među muslimanskim intelektualcima "optimalni" su za nacionalnu pripadnost Srbima ili Hrvatima. Sjetimo se npr. Safvet-bega Bašagića, koji je kao muslimanski intelektualac, početkom 1900. godine napisao pjesmu: "od Trebinja do brodskih vrata, nije bilo Srba i Hrvata". Ovim stihovima želio je pokazati da historijski BiH nije imala Srbe i Hrvate, već samo Bošnjake katolike, Bošnjake pravoslavce i Bošnjake muslimane. Iako je o tome govorio dosta realno, Safvet-beg Bašagić se nešto kasnije nacionalno opredijelio kao Hrvat, dok su se neki drugi književnici muslimani nacionalno opredjeljivali kao Srbi.

Dakle, sticajem tragičnih historijskih okolnosti, u drugoj polovini 19. stoljeća, Bošnjaci muslimani nisu imali kritičnu masu intelektualaca, koji bi ih, u novim historijskim okolnostima (slabljenje osmanske i dolazak austrougarske vlasti), preveli u evropski kulturno-civilizacijski krug. Kao što je poznato, najviše ih je pobijeno tokom intervencije Omer-paše Latasa (1850. – 1852.) i, kasnije, tokom bosansko-hercegovačkog ustanka. U takvim uslovima islamski vjerski velikodostojnici uspjeli su da očuvaju vjeru na ovom prostoru, ali nisu bili u dovoljnoj mjeri sposobni i svjetovno obrazovani da bi svom narodu objasnili značaj nacionalnog boš-

njaštva. Bosanskim muslimanima nije imao ko objasniti da u novim historijskim okolnostima, na državu ima pravo nacija, a ne vjerska grupa. To je išlo na ruku onima kojima nije bilo u interesu da se bosanski muslimani nacionalno opredjeljuju kao Bošnjaci. Osporavanjem tog nacionalnog imena, osporavalo im se pravo i na BiH kao njihovu nacionalnu državu. Zato je BiH, pod uticajem zemalja iz susjedstva i evropskih velesila, oduvijek bila predmet raznih sporova, političkog potkusurivanja i manje-više otvorenih pokušaja diobe njene teritorije između susjedne Srbije i Hrvatske—što je na kraju dovelo i do posljednjeg rata 1992. godine.

5. MUSLIMANI – S VELIKIM SLOVOM M

Stvaranjem Demokratske Federativne Jugoslavije na avnojevim osnovama i obnavljanjem državnosti BiH, 25. 11. 1943. godine na Prvom zasjedanju ZAVNO-BIH-a, BiH je priznata politička autonomija koju su komunisti podržavali još od 1936. godine, kada je Josip Broz došao na čelo KPJ. U međuvremenu, to je opredjeljenje potvrđeno na još nekoliko važnih partijskih skupova, od kojih treba spomenuti Pokrajinsku konferenciju KPJ za BiH održanu 1939. i oktobarski sastanak jugoslovenskih komunista, 1940. godine, u Zagrebu.

U tom kontekstu, vrijedi skrenuti pažnju na jedan detalj iz vremena AVNOJ-a, interesantan za historičare, koji baca više svjetla na rješavanje nacionalnog pitanja u okviru KPJ. Naime, u Proglasu narodima Jugoslavije, sa Prvog zasjedanja AVNOJ-a, održanom 26. i 27. novembra u Bihaću, spominje se svih 6 naroda Jugoslavije koji

su priznati tek Ustavom iz 1974. godine. Pored onih 5 naroda, koji su priznati u političkom sistemu Jugoslavije—Srba, Hrvata, Slovenaca, Crnogoraca i Makedonaca – upisani su i muslimani kao narod sa velikim slovom M. U tom dokumentu, dakle, bosanski muslimani se priznaju kao politički narod, a ne kao vjerska grupa, kako su se tretirali u svim ustavnim dokumentima, od 1946. do 1974. godine.

Izgleda da je u periodu od 27. novembra 1942. godine, kada je taj proglas usvojen (na tom Prvom zasjedanju AVNOJ-a), do 29. novembra 1943., kada je održano Drugo zasjedanje AVNOJ-a, u političkom mišljenju tadašnjeg vojno-političkog rukovodstva NOP-a došlo do promjene u pogledu nacionalnog pitanja bosanskih muslimana i pozicije BiH u budućoj jugoslovenskoj federaciji. U poznatoj Rezoluciji Drugog zasjedanja AVNOJ-a, bosanski muslimani su se i dalje tretirali kao narod, s tim što BiH nije priznata kao federalna jedinica Bosanaca i Hercegovaca, već kao federalna jedinica i muslimana (sa velikim M) i Srba i Hrvata, ali zasebno “ni Muslimana, ni Srba, ni Hrvata”. Nisam usamljen u mišljenju da je ta Rezolucija sa Drugog zasjedanja AVNOJ-a donesena pod jakim uticajem velikosrpske i velikohrvatske ideje u samom vrhu komunističkog pokreta, odnosno NOP-a koji su predvodili komunisti. BiH nije definirana kao federalna jedinica Bosanaca i Hercegovaca koji su bili njeni stanovnici, neovisno od toga kojoj su etničkoj ili vjerskoj grupi pripadali. Tako, međutim, nisu postupili sa ostalim federalnim jedinicama: Slovenija je definirana kao federalna jedinica Slovenaca, Hrvatska kao federalna jedinica Hrvata (iako je u njoj živjelo brojno srpsko stanovništvo),

Srbija je definirana kao federalna jedinica Srba (iako je imala oko 40% nesrpskog stanovništva: Albanaca, Mađara, Muslimana i drugih nacionalnosti, što je slučaj i danas), Makedonija je isto tako definirana kao federalna jedinica Makedonaca (iako i danas podaci pokazuju da u njoj živi veliki procent pripadnika drugih nacionalnosti, najviše Albanaca), takođe i Crna Gora kao federalna jedinica Crnogoraca (iako je i na njenoj teritoriji živjelo preko 50% pripadnika drugih naroda, Srba, Muslimana i Albanaca).

Stoga smatram da je 1943. godine bilo puno političkih elemenata da se BiH defini- nira kao federalna jedinica Bosanaca i Hercegovaca. Podsjetio bih na poznatu reak- ciju narodnog poslanika Husejna Čišića (sredinom 30-ih godina bio je gradona- čelnik grada Mostara), koji je u novem- bru 1945. godine, tokom rasprave o nacrtu Ustava nove države, Demokratske Federa- tivne Jugoslavije, tražio da se u taj Ustav, umjesto 5 buktinja u državnom grbu, koje su simbolično označavale 5 spomenutih nacionalnosti, uvrsti i šesta buktinja koja bi označavala Bosance. Tekst obrazlože- nja tog zahtjeva je, po mom mišljenju, jako aktuelan i danas prihvatljiv za BiH – jer bi pod imenom Bosanci bili obuhvaćeni pri- padnici svih etničkih grupa u BiH–i etnički Srbi i etnički Hrvati i etnički Bošnjaci.

U dokumentima AVNOJ-a i ZAVNO- BiH-a, od 1942. do 1945. godine muslimani su se pisali velikim slovom M., da bi kasnije i to bilo ukinuto. Već u programu bosan- skohercegovačke vlade Rodoljuba Čolako- vića, koji je objavljen 03. 05. 1945. godine, nakon Trećeg zasjedanja ZAVNOBIH-a i Prvog zasjedanja Narodne Skupštine BiH, Muslimani se više ne pišu velikim slovom.

Sljedeće, 1946. godine, Rodoljub Čolaković je pisao da u BiH žive dva naroda – Srbi i Hrvati i da je prepušteno muslimanima da se sami opredijele za jednu od te dvije naci- onalnosti. Priznavala im se, dakle, nacio- nalnost (Musliman) dok je trebalo ginuti za novu Demokratsku Jugoslaviju, da bi se to kasnije “zaboravilo”.

Ponovno priznanje bosanskih musli- manima kao nacije uslijedilo je tek 1968. godine na jednom od zasjedanja CK SKBIH. To je bila jedna politička odluka kao što je i ranije, 1945. godine, bila poli- tička odluka da se oni više ne pišu sa veli- kim slovom M, kao narod. Velikosrpska i velikohrvatska ideja preživjela je u glavama tadašnjih srpskih i hrvatskih vlastodržaca- komunista, koji nikada nisu mogli pri- hvatiti i priznati činjenicu da su bosanski muslimani zaseban narod. Oni su je pri- znali i prihvatili u onoj mjeri u kojoj su to morali kao disciplinovani članovi SKJ.

...

Do konačnog raspada SKJ kao integra- tivnog faktora republičkih i pokrajinskih saveza komunista, koji je na neki način držao na okupu i republike i pokrajine u okviru SFRJ, došlo je na 14. kongresu SKJ u januaru 1990. godine. Kako nakon toga više nije postojao SKJ na nivou Jugosla- vije, ništa više nije ni obavezivalo poli- tičke snage u republikama i pokrajinama da i dalje priznaju muslimane kao narod. To je otvorilo put ne samo osporavanju muslimanske nacije, već osporavanju i BiH kao ravnopravne federalne jedinice u okviru SFRJ, koja je bila u raspadu. Upravo od 1990. godine započinje jedna otvorena kampanja za podjelu BiH između Srbije i Hrvatske. Javno se govorilo da BiH ne može opstati kao zasebna federalna jedi-

nica ukoliko bi se Jugoslavija raspala kao nezavisna i samostalna država, a njeni dije-
lovi proglasili svoju nezavisnost.

U skladu sa međunarodnim javnim pravom i zahtjevom Badinterove komisije, koju je imenovala tadašnja Evropska zajednica, 29. 02. i 01. 03. 1992. godine u BiH je proveden referendum, na kojem se oko 64% građana s pravom glasa (ili nešto više od 2/3) izjasnilo za nezavisnu i suverenu BiH. Osim bosanskih muslimana, na referendum su u velikom broju izašli i bosanski Srbi i bosanski Hrvati. To potvrđuje procent izlaznosti na referendum (od 64,3%) upoređen sa tadašnjom nacionalnom strukturom stanovništva u BiH (Muslimani 43,5%, Srbi 31,2%, Hrvati 17,4%, ostali, uključujući i Jugoslovane 7,9%). Radi se, dakle, o potvrđenoj građanskoj volji svih stanovnika BiH, neovisno od stavova svojih etničkih zajednica i političkih grupa.

Prije bosanskog, slični referendumi, održani su u Sloveniji, Hrvatskoj i Makedoniji, takođe po preporuci Badinterove komisije. Srbija i Crna Gora su odbile tu preporuku, udružile se u novu Saveznu republiku Jugoslaviju (tzv. "krnju" Jugoslaviju), te samovoljno i bez međunarodnog priznanja, proglasile da nastavljaju kontinuitet prethodne Jugoslavije, što je još više rasplamsalo ratni požar na ovim prostorima, posebno u BiH.

Poznato je da je 6. 4. 1992. godine došlo do priznanja državne samostalnosti BiH od strane Evropske zajednice, a sutradan od strane SAD i narednih dana od strane Ruske federacije itd. Nakon toga, BiH je bila izložena vojnoj intervenciji JNA koja je do 27. 04. 1992. bila pod upravom krnjeg četvoročlanog Predsjedništva SFRJ.

Tog datuma je donesen novi Ustav Savezne Republike Jugoslavije u kojoj je ostala Srbija i Crna Gora. U međuvremenu su nekadašnje federalne jedinice–Hrvatska, Slovenija i Makedonija dobile međunarodno priznanje.

U tom kritičnom periodu muslimanski narod je ostao na jednom brisanom prostoru na kojem mu je prijetila opasnost fizičkog opstanka, te potpuni nestanak BiH kao federalne jedinice, odnosno države koja se nalazila u raspadanju. Tako je BiH dospjela u opasnost da izgubi Muslimane kao jedan od svoja tri naroda, koji je u isto vrijeme gubio svoju državu iako nije osporavao pravo na tu državu svojim komšijama–bosanskim Srbima, bosanskim Hrvatima i ostalim narodima na njenim prostorima.

6. OŽIVLJAVANJE BOŠNJAŠTVA

Kao stranka muslimanskog kulturnog kruga, SDA je bila legitimirana na izborima 1990. godine da zajedno sa SDS kao legitimiranom strankom srpskog naroda i HDZ kao legitimiranom strankom hrvatskog naroda, konstituira multistranačku demokratsku vlast u BiH. Nažalost, tokom cijele 1991. godine ta je vlast bila izložena opstrukcijama od strane vodećih hrvatskih i srpskih predstavnika u državnim organima na svim nivoima. "Razvaljivanje" legitimne vlasti u BiH odvijalo se planski i pod direktnim uticajem Republike Srbije i Republike Hrvatske, koje su imale za cilj da zagospodare teritorijom BiH. Kao rezultat destabiliziranja državne vlasti BiH, takom cijele 1991. godine, vršilo se zaokruživanje tzv. srpskih autonomnih oblasti (SAO) i stvaranje hrvatskih zajednica, jedne u Hercegovini i druge u Posavini. Tako je

bošnjački narod došao u poziciju da sam brine o teritorijalnom integritetu BiH, srećom ne sasvim sam, već i sa ne malim brojem patriota iz reda Srba i Hrvata, koji ipak nisu predstavljali kritičnu masu, sposobnu da zajedno sa Bošnjacima bez rata očuva BiH kao nezavisnu i suverenu državu.

Izloženi bjesomučnoj propagandi srpskih i hrvatskih, legitimiranih političkih stranaka koje su se otvoreno zalagale za srpsku i hrvatsku opciju u pogledu sudbine BiH i uz vojno prisustvo srbijanskih i hrvatskih jedinica na teritoriji BiH, bosanski muslimani su tokom procesa raspadaanja Jugoslavije morali sami tražiti rješenja i odgovore na pitanja odbrane i fizičkog opstajanja na ovim prostorima, koristeći se legitimitetom koji su dobili na izborima i osigurali svoje učešće u najvišim organima vlasti Republike BiH, zakonodavne i izvršne. Zahvaljujući tom legitimitetu, uspjeli su uspostaviti saradnju sa ključnim institucijama međunarodne zajednice. Najdragocjeniji rezultat te saradnje bio je prijem BiH kao međunarodno-pravno priznate države u članstvo UN–22. 05. 1992. godine. Prijemom u članstvo UN, BiH je stekla legitimno pravo da traži međunarodnu pomoć u suzbijanju agresije na svoju teritoriju, uključujući i pravo da u slučaju agresije traži vojnu intervenciju i podršku međunarodne zajednice s obzirom da su rezolucije UN zabranjivale rat kao sredstvo za rješavanje međunarodnih političkih sporova. U skladu sa tim principima, tokom 1991. godine, pod okriljem UN, konstituisana je Međunarodna konferencija, posvećena rješavanju problema koji su nastali u Jugoslaviji, prethodno ratom u Sloveniji, ratom u Hrvatskoj, kasnije prelaskom rata u BiH itd.

Uspješno provođenje referenduma o nezavisnosti i međunarodno priznanje nezavisne i suverene države BiH, na neki način, potvrda je ispravne politike bošnjačkih i bosanskih patriota, koje je predvodila SDA, kao politička stranka, legitimirana u institucijama vlasti zajedno sa političkim predstavnicima bosanskih Srba i bosanskih Hrvata. Tokom tih historijskih procesa, uključujući i vrijeme rata na tlu BiH, među muslimanskim intelektualcima i u muslimanskoj političkoj eliti, počelo se govoriti o oživljavanju i reafirmaciji već zaboravljenih pojmova bošnjaštva i Bošnjaka kao nacionalnog i historijskog imena bosanskih muslimana, bosanskih pravoslavaca i bosanskih katolika. Kako su bosanski pravoslavci već odavno po nacionalnosti postali Srbi, a bosanski katolici Hrvati, logično se u tim raspravama došlo do zaključka da bi bošnjačka nacionalna odrednica najbolje pristajala bosanskim muslimanima kao narodu koji je sticajem historijskih okolnosti dobio ime po izvornom imenu zemlje u kojoj vjekovima živi (kakav je slučaj sa gotovo svim evropskim narodima).

Pokrenuta i raspaljena u ratnim uslovima, brzo se širila i sazrijevala svijest o bošnjaštvu i Bošnjacima kao nacionalnom određenju bosanskih muslimana, koje je bilo zapretano punih 100 godina i gotovo potpuno palo u zaborav.

...

Kao što je rečeno, bosanski muslimani, ulaze u rat 1992. godine, nacionalno opredijeljeni kao Muslimani (sa velikim slovom M), a iz rata, 1995. izlaze kao Bošnjaci. Radi se o svojevrsnom nacionalnom preporodu, koji je bio zapretan i zamešten u maglinama tmurne bosanske histo-

rije skoro punih 100 godina, da bi se naglo rasplamsao i uspješno okončao tokom posljednjeg rata. Radi se o jednom historijskom zgusnutom vremenu, prezasićenom procesima, koji su se nekim drugim narodima "dešavali" decenijama i stoljećima. U tom zgusnutom vremenu ponovo je reafirmisano historijsko ime Bošnjak, koje su bosanski muslimani ponovo osjetili i prihvatili kao svoje nacionalno ime. To je jako dobro opisao Halid Kadrić u svom romanu "Dugo svitanje" u kojem autor literarnim jezikom obrađuje te procese od 1900. do 2000. godine.

Za oživljavanje bošnjačkog nacionalnog imena, u redovima naše intelektualne elite, svjetovne i vjerske, posebno mjesto imaju Alija Izetbegović (ispred političke elite), Mustafa ef. Cerić (ispred vjerske elite) i književnik Alija Isaković (ispred osviještene kulturne elite). Oni su zaslužni za održavanje Bošnjačkog sabora, te teške ratne 1993. godine u opkoljenom Sarajevu, na kojem je definitivno "pao dogovor" oko postepenog uvođenja nacionalnog imena Bošnjak u najširim slojevima bosanskih muslimana. Iako je ostavljena mogućnost da se tako opredjeljuju, ako žele i bosanski katolici i bosanski pravoslavci, ovdje je ipak bitno da su se vjernici muslimani, ali i intelektualci muslimani, pa onda i politička elita muslimanska, opredijelili za to da se revalorizira ta nacionalna odrednica Bošnjak koja je na neki način tinjala, bila u lugu zapretana gotovo 100 godina. Time su se stvorili uslovi da se bosanski muslimani, pod imenom Bošnjaci, legitimiraju pred međunarodnom zajednicom i u međunarodnoj zajednici kao politički narod – što je prvi put potvrđeno u jednom Međunarodnom ugovoru, tzv. Dejtonskom spora-

zumu potpisanom u Parizu 14. decembra 1995. godine.

7. BOŠNJACI U POPISU 2013.

Svoje potpise na Dejtonski sporazum iz 1995., osim Alije Izetbegovića, stavili su Franjo Tuđman i Slobodan Milošević, koji su osporavali i BiH kao nezavisnu i suverenu državu i bosanske muslimane kao narod. U isto vrijeme, Ustav BiH kao Aneks 4 Dejtonskog sporazuma, prihvatili su i potpisali predstavnici oba entiteta unutar BiH. Kao suverena i nezavisna država, BiH nastavlja državno-pravni kontinuitet Republike BiH kao međunarodno priznate države od strane ogromnog broja država u Evropi i svijetu, te članstvo u međunarodnim organizacijama i Ujedinjenim nacijama. To je jako važna i nepobitna činjenica, koja se može braniti pred najmeritornijim pravnim sudom u svijetu.

U posljednjoj alineji preambule Aneksa 4 Dejtonskog sporazuma, koji je prihvaćen kao ustav BiH, napisano je da Bošnjaci, Srbi, Hrvati i ostali kao i građani BiH donose ovaj ustav itd. Tako se prvi put u jednom ustavu u posljednjih 100 godina Bošnjaci spominju kao nacija, kao politički narod, prvi puta to je ime zapisano u jednom međunarodnom sporazumu u kojem je međunarodna zajednica, po međunarodnom pravu legitimirala tu činjenicu, koju niko više ne može osporiti ni na kakvom mjestu bez obzira koliko se u tome trudio.

Pošto smo nakon 100 godina i gotovo potpunog zaborava, uspjeli da reafirmišemo i oživimo ime Bošnjak, a u međunarodnoj zajednici, uključujući i susjedne države, etabliramo Bošnjake kao naciju i da ih, što je jako važno, etabliramo među građanima BiH drugih nacija (Hrvati, Srbi

i ostali), onda je sasvim logično da se tako izjasnimo i na predstojećem, prvom poslijeratnom službenom popisu stanovništva u BiH, koji će se, nakon pune 22 godine, obaviti u aprilu 2013. godine. U tom smislu, velika je odgovornost na školovanim ljudima, koji su dužni prenositi ove činjenice nedovoljno upućenim bosanskim muslimanima.

Predstojeći popis je prilika da sebe iskažemo kao autohtoni narod, koji je i imenom i korijenom svoga nastanka čvrsto vezan za svoju zemlju Bosnu. U rat smo, 1992. godine, ušli kao muslimani vjernici, a iz rata izašli, ne samo kao muslimani vjernici koji su odbranili svoju vjeru, nego i nacionalnu čast Bošnjaka, odnosno naših djedova i pradjedova, koji su, u ne tako davnim vremenima, ratovali na mnogim bojištima (istina, najviše za tuđe interese) kao bošnjački borci, kao borci Bošnjaci.

Činjenica je da se, nakon otvaranja pitanja popisa, među Bošnjacima, odnosno bosanskim muslimanima, bez obzira na njihovo obrazovanje i društveni status, pojavljuju određene dileme i nesporazumi oko nacionalnog izjašnjavanja "pred popisivačima". To se najčešće manifestuje kroz tvrdoglavo odbijanje bošnjačkog imena među onim koji žele da ostanu Muslimani ili da se izjasne kao Bosanci. Dok jedni pružaju otpor pod geslom "neću više da se opredjeljujem", drugi demonstriraju tipičnu "bosansku tvrdoglavost" – "nije mene niko pitao hoću li se ja zvati Bošnjak ili neću". Kao jedan od odgovora na te nes-

porazume, može biti ona notorna istina – da nas niko nije pitao hoćemo li se ili se nećemo roditi i da nismo patili zbog toga što smo uopće došli na svijet, kada smo postali svjesni svoga bića. Ako je nekoga rodila majka muslimanka, vjernica Bošnjakinja, onda je sasvim normalno da i on sam bude Bošnjak. Roditelje nismo mogli birati.

Popisni obrasci sastavljeni su po evropskim demokratskim standardima. Evropski statistički zavod "Eurostat" u popisima stanovništva ostavlja građanima da slobodno i bez nametanja unaprijed, odgovore na pitanje šta su po nacionalnosti. U našem slučaju, svi oni koji slijede bosansku tradiciju, jezik i kulturu, dobrim dijelom zasnovanu na islamu, imaju mogućnost da svaki za sebe kaže: da je po vjeri musliman/muslimanka, po naciji Bošnjak/Bošnjakinja i da govori bosanskim jezikom. Ako neko iz svoje tvrdoglavosti ili nekih drugih razloga neće da se izjasni kao Bošnjak, on onda jednostavno svojim izjašnjavanjem kao Bosanac ili Musliman (sa velikim slovom M) ili na bilo koji drugi način, pripada redu ostalih i tako umanjuje ukupan broj Bošnjaka u BiH. Ne treba naglašavati kakve bi to moglo imati nesagledive posljedice za budućnost ovog naroda, imajući u vidu da se zbog svojih specifičnosti, a i po ustavnom ustrojstvu, vlast u ovoj zemlji mora uspostavljati i dijeliti po nacionalnom ključu iz posljednjeg popisa stanovništva.